

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, na temelju članka V. stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članka 39. stavak 1. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 25. do 31. siječnja 2005. godine, donijelo je

ODLUKU

I.

Povijesni spomenik – Sahat-kula na Musali u Travniku proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik se nalazi na k.č. broj 956, k.o. Travnik, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite utvrđene Zakonom o provedbi odluka Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika, uspostavljenog prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02 i 6/04).

II.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, znanstvene, tehničke, administrativne i financijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Povjerenstvo) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati financijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o nacionalnom spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III.

Utvrđuju se sljedeće mjere zaštite za prostor definiran u točki I. stav 2. ove odluke:

- potrebno je zadržati originalnu namjenu objekta;
- dopušteni su samo radovi konzervacije i prezentacije objekta, uz odobrenje od strane federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na razini Federacije Bosne i Hercegovine;
- izvršiti konzervaciju postojećih dijelova objekta i sanaciju nastalih oštećenja;
- svi primijenjeni metodi i stupnji intervencije moraju biti čitljivi;
- osigurati održavanje objekta pod nadzorom nadležnih institucija;
- izvršiti iluminaciju objekta, prema odgovarajućem projektu;
- promjena visine objekata oko nacionalnog spomenika nije dopuštena;
- na parcelama koje graniče sa parcelom na kojoj se nalazi nacionalni spomenik dopuštena je gradnja objekata maksimalne katnosti P+1 i maksimalne visine 6,50 m do početka krovišta.

IV.

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski spisi koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V.

Svatko, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe, suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu i rehabilitaciju.

VI.

Ova odluka bit će dostavljena Vladi Federacije, federalnom ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na razini Federacije Bosne i Hercegovine i općinskim organima uprave nadležnim za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u toč. II. – V. ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII.

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim osobama u prostorijama i na web stranici Povjerenstva (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII.

Danom donošenja ove odluke, sa Privremene liste nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02, «Službeni glasnik Republike Srpske», broj 79/02, «Službene novine Federacije BiH», broj 59/02 i «Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH», broj 4/03) briše se nacionalni spomenik upisan pod rednim brojem 645.

IX.

Prema članku V., stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Povjerenstva su konačne.

X.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Povjerenstvo je donijelo u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Predsjedavajuća Povjerenstva

Amra Hadžimuhamedović

Broj: 06.2-2-298/04-3
25. siječnja 2005. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na temelju Zakona o provedbi odluka Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljenog prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, članak 2., stavak 1., "nacionalni spomenik" je dobro koje je Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika proglasilo nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V. i VI. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Povjerenstvo ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika donijelo je odluku o stavljanju objekta **Sahat-kula na Musali u Travniku** na Privremenu listu nacionalnih spomenika, pod rednim brojem **645**. U skladu sa odredbama Zakona, a na temelju članka V. stavka 4. Aneksa 8. i članka 35. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, Povjerenstvo je pristupilo provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju, izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra,
- podatke o dosadašnjoj zakonskoj zaštiti dobra,
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji i drugoj vrsti radova na dobru, itd.,
- povijesnu, arhitektonsku i drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištenja dokumentacije u sklopu ove odluke.

Na temelju uvida u prikupljenu dokumentaciju, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Povijesni spomenik – Sahat-kula nalazi se na Musali, maloj zaravni iznad Donje čaršije u starom dijelu Travnika, a u blizini Sulejmanije ili Šarene džamije.

Povijesni podaci

Travnik se prvi put spominje za vrijeme osmanske uprave 1463. godine, kada je u njemu kratko boravio sultan Fatih Mehmed II. Osvajač. Ovaj grad je bio naseljen i u doba Rimljana, a Travnička utvrda nastala je u prvoj polovici XV. stoljeća. (Mujezinović, 1998., str. 325)

U toku XVI. i XVII. Stoljeća, ispod tvrđave se formira manje naselje, kasaba, sa glavnim trgom Baš-čaršijom, na mjestu današnje džamije Sulejmanije. Krajem XVII. stoljeća, Travnik postaje upravni centar Bosanskog pašaluka. Nakon ratnog pohoda austrijskog princa Eugena Savojskog na Bosnu i velikog požara kojeg je u Sarajevu izazvao, bosanski vezir defterdar Halil-paša Čoso prenosi vezirsku stolicu iz Sarajeva u Travnik. Od 1699. godine, uz dva manja prekida, Travnik će biti sjedište

bosanskih namjesnika. Za to vrijeme grad se ekonomski i teritorijalno razvija i postaje važan obrtnički i trgovački centar.

U prvoj polovici XVIII. stoljeća, na periferiji grada, na lijevoj obali Lašve, izgrađena je vezirska rezidencija, zgrada Konaka, koja je nakon II. svjetskog rata srušena. U Konaku je u toku 150 godina stolovalo 77 bosanskih vezira, od kojih je nekolicina više puta postavljena na tu funkciju, tako da je bilo ukupno 90 promjena na vezirskoj stolici. Sedam vezira je umrlo u Travniku.

U vezirsko doba u Travniku su podignuti mnogi objekti, i to: džamije, medrese, hamami, hanovi, bezistani, vodovodi, ulične česme i dr. Kao veliki donatori ističu se posebno Mehmed-paša Kukavica, koji je izgradio mnogobrojne objekte u Gornjoj čaršiji, hadži Ali-beg Hasanpašić, koji je nakon požara obnovio neke Kukavičine objekte, i Sulejman-paša Skopljak, koji je u Donjoj čaršiji podigao veliku džamiju i dao popraviti neke postojeće objekte u gradu.

Veći broj spomenika iz tog vremena uništen je u čestim požarima. Katastrofalne razmjere imao je požar koji je izbio u rujnu 1903. godine. U njemu su do temelja izgorjeli mnogi objekti, kuće i dućani u Donjoj čaršiji i kompletne mahale na lijevoj obali Lašve. (Maslić, 1990., str. 6-7)

Izgradnja sahat-kula na području Otomanskog carstva započela je sredinom XVI. stoljeća. Urbani razvoj, ali i potreba obavljanja pet vakat-namaza - molitvi koje su islamski vjernici obavezni obaviti u određeno vrijeme dana propisanih Kur'anom, uvjetovali su rasprostranjenost sahat-kula. (Kreševljaković, 1991., str.497)

U Bosni i Hercegovini sahat-kule se javljaju krajem XVI. stoljeća i prva je sagrađena u Banjoj Luci, a tokom XVII. i XVIII. stoljeća i u mnogim drugim gradovima.

Prema Kreševljakoviću bila je 21 sahat-kula u Bosni i Hercegovini, i to: dvije u Travniku, i po jedna u Banjoj Luci, Donjem Vakufu, Foči, Gornjem Vakufu, Gračanici, Gradačcu, Livnu, Jajcu, Maglaju, Mostaru, Nevesinju, Počitelju, Prozoru, Pruscu, Sarajevu, Tešnju i Trebinju. Osim ovih, do 1878. godine bile su još dvije koje su srušene, jedna u Stocu, a druga u Sarajevu, koja se nalazila uz Bijelu džamiju na Vratniku. (Kreševljaković, 1991., str. 496.)

Travnik je jedini grad u Bosni i Hercegovini koji ima dvije sahat-kule. Jedna se nalazi u Donjoj čaršiji, a druga u Gornjoj. Kako se ove dvije čaršije nalaze podaleko jedna od druge, izgleda da je bila nužna gradnja sahat-kula u oba dijela grada. Starija od dvije travničke sahat-kule sagrađena je na Musali, maloj zaravni iznad Donje čaršije, sa kojom čini skladnu cjelinu i nad kojom dominira svojim položajem.

Ne zna se točno kad je sagrađena Sahat-kula na Musali, ali se može pretpostaviti da je ovaj objekt sagrađen poslije 1660. godine. Evlija Čelebija u svom opisu Travnika ne spominje sahat-kulu, a da je postojala ne bi je preskočio u nabranjanju javnih objekata u gradu. Krajem XVII. stoljeća, Donja čaršija je u potpunosti formirana oko tadašnje Gazi-agine džamije (današnja Sulejmanija ili Šarena džamija), a i većina sahat-kula u Bosni i Hercegovini izgrađena je u tom periodu. Tako se može i nastanak ovog objekta smjestiti u taj period, najkasnije početkom XVIII. stoljeća. (Sulojdžić, 1999., str.13)

2. Opis dobra

Sahat-kule su najčešće građene u centralnim zonama čaršije, i to uz džamije, kao zadužbine pojedinih vakifa, mada ih ima i na drugim mjestima. Sahat-kule su visoke građevine, pravokutne osnovice, zidane najčešće kamenom i pokrivene šatorastim krovom. Ispod krova sahat-kule najčešće se nalazi vijenac, a ispod njega

četiri otvora okrenuta na sve četiri strane, gdje se nalazi sat sa napravom za otkucavanje vremena. Satovi su spojeni sa zvonom. Ranije su satovi otkucavali "a la turka" vrijeme, dok u novije vrijeme otkucavaju "a la franka" – srednjoeuropsko vrijeme. Osim ta četiri, na sahat-kulama se javljaju i otvori u vidu puškarnica, koji su raspoređeni od podnožja pa do vrha objekta. Ovi otvori imaju zadatak da male količine svjetlosti uvedu u unutrašnjost objekta i osvijetle strmo drveno stubište kojim se dolazi do satnoga mehanizma. Brigu o sahat-kulama vodili su vakufi. Svaka sahat-kula imala je po jednog službenika, koji je navijao sat, a popravku su vršili urari. Na kamenim pločama koje su postavljene na sahat-kulama pisano je o obnovi objekta i to najčešće arapskim pismom na turskom jeziku.

Sahat-kula na Musali je zidana kamenom sedrom u vapnenoj žbuki, a temelji su dobro izvedeni i usječeni u sedreni plato samog proplanka Musale. Dimenzije kvadratne osnove ovog objekta su cca 3,6X3,6 m, a debljina zidova u ulaznom dijelu je između 60 i 90 cm. Visina objekta je oko 19,5 m. Sahat-kula je prizmastog oblika gdje se zidovi sužavaju prema gore, a završava se četvorosrešnim krovom u obliku piramide. Drveno strmo stubište unutar kule je dvokrako sa malim podestima kod svake promjene smjera penjanja.

Tijelo Sahat-kule građeno je od lomljenog kamena i nije žbukano od podnožja do visine od 14 m, tako da je kamen prilično utonuo, ne odajući izrazito strukturu zidanja. Iznad ovog dijela je ožbukani dio koji je najvjerojatnije građen opekam i koji je dograđen poslije požara 1903. godine. Ovaj dograđeni dio objekta je horizontalno podijeljen u tri polja i sve četiri fasade su identične. Prvo polje je tankim kamenim istakom odvojeno od donje kamene zone kule, a završava se širim kamenim vijencem kojeg nose 12 manjih konzola. Bočne strane se završavaju kamenim stupovima kružnog presjeka. Visina ovog polja je cca 2 m. U ovim poljima se nalaze satovi crvene boje koji su vidljivi sa raznih dijelova grada. Satovi su smješteni u kružne otvore dijametra cca 110 cm. Drugo polje je visine cca 2,5 m i na njemu se nalaze tri uska, visoka otvora koji se završavaju polukružno. Visina ovih otvora je cca 1,6 m i na njima se nalaze metalne žaluzine. Ovaj prostor je služio za smještaj zvona. Treće polje je tankim istakom odvojeno od drugog polja i njegova visina je cca 0,6 m. Na njemu se nalazi sedam masivnih konzola koje pridržavaju jednostavno profilirani vijenac iznad kojeg se nalazi krov u obliku četvorostrane piramide koji ima limeni pokrov.

Na jugozapadnoj fasadi Sahat-kule, koja je okrenuta prema centru Donje čaršije i Šarenoj džamiji, na visini od 11 m od zemlje, vide se tragovi mine-pokazivača vremena sa brojčanikom. Na ovoj fasadi se nalaze i dva uska otvora koji služe za osvjtljenje unutrašnjeg stubišta. Jedan se nalazi ispod samog mehanizma, a drugi osvjetljava prostor ulaznog dijela u objekt i nalazi se na visini od cca 3 m od podnožja. Druga dva se nalaze na ostalim fasadama i to na polovici visine kule.

Ulaz u Sahat-kulu je na sjeveroistočnoj fasadi i u kulu se ulazi preko četiri uske visoke stube. Vrata su pravokutna, izrađena od kovanog željeza, standardnih dimenzija i otvaraju se unutra, a nadvratnik je urađen u lijepoj kamenoj plastici.

Na Sahat-kuli na Musali u Travniku postoje dvije kamene ploče sa natpisima o obnoviteljima objekta. Starija od ovih ploča se nalazi na jugozapadnoj fasadi, na visini od 10 m od zemlje, a njen prijevod sa turskog jezika, koji je uradio Zejnil Fejić, nalazi se u knjizi Travničke sahat-kule, E. Sulojdžića. U ovoj knjizi je prvi put dat snimak, prepis i prijevod ove ploče.

Pročelnik,
Prvi valija Bosne

Ibrahim Hilmi-paša,
Ekselencija.
Njegovoj građevini
Ovo je tarih:
«Sahat-kula je obnovljena»
Godina 1226. (1811. po Hidžri)

Druga kamena ploča je dimenzija 35X45 cm i nalazi se na sjeverozapadnoj fasadi, na oko 3 m od zemlje, a natpis je oštećen i nečitak. Natpis je u stihovima, na turskom jeziku.

«Hazin Ibrahim-aga, starinom iz Bosne,
Trudio se da čini dobra djela i u tu svrhu trošio imetak,
Pa je i ovu sahat-kulu obnovio kada je ona izgorjela,
I prilikom njezine obnove nabavio je sat, koji
Neka danonoćno svijetu objavljuje vrijeme,
I oglašava da je sahat-kulu obnovio
Ibrahim Hazin-aga.
Godina 1230. (1814./1815. po Hidžri)
Sastavio (kronogram) Hafiz Ruhija»

Nije poznato kada je točno podignuta Sahat-kula na Musali u Donjoj čaršiji, a iz natpisa vidimo da ju je 1814./1815. godine, nakon što je izgorjela, obnovio Ibrahim-aga Hazin. (Mujezinović, 1998., str. 386.)

Današnji izgled Sahat-kule nije izvoran i rezultat je čestih popravki objekta tokom vremena. Najstariji sačuvani prikaz objekta je na grafici panorame grada iz 1878. godine. Objekt je imao krov na četiri vode, a ispod njega na svakoj fasadi četvrtaste otvore, između kojih je stajalo zvono. Na dijelovima zidova oko ovih otvora, koji su bili ožbukani, i danas se vide tragovi zidnih slikarija sličnih biljnim motivima sa Sulejmanije džamije. Vjerojatno su ih radili isti majstori, pošto je kula izgorjela, a zatim obnovljena 1815. godine kada i džamija.

Između 1878. i 1892. godine, austrougarska vlast je obnovila Sahat-kulu na Musali, koja dobija novi izgled. Poslije 1892., a prije požara 1903. godine, kula dobija novi krov, sličan krovu Sahat-kule u Gornjoj čaršiji. Satni mehanizam je ugrađen na mjesto gdje je bilo zvono između četvrtastih otvora. Raščlanjen je četvorovodni krov, tako da je dio krova podignut na stupiće i time je dobiven prostor za smještaj zvona.

Rujna 1903. godine, u požaru koji je uništio veći dio Travnika, oštećena je i Sahat-kula na Musali. Prilikom obnove 1906. godine, obnovljena je i Sahat-kula koja je dobila današnji izgled.

Objekt je prestao biti u funkciji krajem I. svjetskog rata, a tadašnje vlasti su skidale zvona sa kula i materijal koristile za oružje.

Između dva rata, u objekt je smještena vatrogasna stanica, a poslije II. svjetskog rata u otvore za mine ugrađeni su veliki zvučnici.

Godine 1964., Sahat-kula dobija novi satni mehanizam sa zvonom i minama na sve četiri strane objekta, a sat je otkucavao «a la franka» - srednjoeuropsko vrijeme.

Sahat-kula na Musali je danas u veoma lošem stanju. Dio dograđen poslije 1903. godine je jako oštećen, satni mehanizam uništen, drveno stubište nesigurno, vrata se ne zaključavaju, a prilaz kuli je gotovo onemogućen.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Prostornim planom Republike Bosne i Hercegovine do 2002. godine, Sahat-kula na Musali u Travniku nije evidentirana kao spomenik.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi:

- 1815. godine Sahat-kulu na Musali je obnovljena;
- između 1878. i 1892. godine austrugarska je obnovila Sahat-kulu na Musali i ona dobija novi izgled;
- 1906. godine Sahat-kula je obnovljena i dobila je današnji izgled;
- 1964. godine Sahat-kula dobija novi satni mehanizam sa zvonom i minama na sve četiri strane objekta.

5. Sadašnje stanje dobra

Uvidom na licu mjesta, u prosincu 2004. godine, utvrđeno je sljedeće:

- objekt Sahat-kule na Musali je u trošnom stanju;
- dio dograđen poslije 1903. godine je jako oštećen;
- satni mehanizam je uništen;
- drveno stubište u objektu nesigurno;
- vrata nezaključana.

III – ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom («Službeni glasnik BiH», br. 33/02 i 15/03), Povjerenstvo je donijelo odluku kao u dispozitivu. Odluka je utemeljena na sljedećim kriterijima:

A) Vremensko određenje

B) Povijesna vrijednost

C) Umjetnička i estetska vrijednost

- iii. Proporcije
- iv. Kompozicija

D) Čitljivost

- iv. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru

E) Simbolička vrijednost

- i. Tradicionalna vrijednost
- v. Značaj za identitet skupine ljudi

F) Ambijentalna vrijednost

- .I. Odnos oblika prema ostalim dijelovima cjeline
- ii. Značenje u strukturi i slici grada
- iii. Objekt ili skupina objekata je dio cjeline ili područja

G) Izvornost

- i. Oblik i dizajn
- ii. Materijal i sadržaj
- iii. Namjena i upotreba

v. Položaj i smještaj u prostoru

H) Jedinstvenost i reprezentativnost

i. Jedinstven ili rijedak primjerak određenog tipa ili stila

I) Cjelovitost

i. Fizička cjelovitost (kompaktnost)

ii. Homogenost

iii. Zaokruženost (kompletnost)

Sastavni dio ove odluke su:

- kopije katastarskih planova,
- z.k. izvadak, posjedovni list,
- fotodokumentacija,
- grafički prilozi.

Korištena literatura:

1957. Kreševljaković, Hamdija, Sahat-kula u BiH, Naše starine, IV, str. 20., Sarajevo, 1957.
1971. Kreševljaković, Hamdija, Izabrana djela II (Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini – 1463.-1878.), Biblioteka «Kulturno naslijeđe», Sarajevo, 1971.
1980. Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu, Prostorni plan Bosne i Hercegovine; Faza «B» - valorizacija prirodne i kulturno-historijske vrijednosti, Sarajevo, 1980.
1991. Kreševljaković, Hamdija, Izabrana djela II, Sahat-kule u BiH, str. 493. - 506., Veselin Masleša, Sarajevo, 1991.
1996. Čelebi, Evlija, Putopis – odlomci o jugoslovenskim zemljama, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1996.
1998. Mujezinović, Mehmed, Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, knjiga III, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1998.
1999. Sulojdžić, Enver, Travničke sahat-kule, Zavičajni muzej Travnik, Travnik, 1999.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Alisa Marjanović, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za spomenike graditeljskog naslijeđa
u Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika*